

Kartada biziň nirdedigini-de bilmeýän iki million eýranly türkmen gardaşlarymyz

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Kartada biziň nirdedigini-de bilmeýän iki million eýranly türkmen gardaşlarymyz KARTADA BIZIŇ NIRDEDIGINI-DE BILMEÝÄN IKI MILLION EÝRANLY TÜRKMEN GARDAŞLARYMYZ

Eýran türkmenleri

Türk halky Eýrandaky türklere uly simpatiya bilen çemeleşyär. Ýone bu ýagdaý jogapsyz däl we hatda wagtal-wagtal Eýran döwleti üçin uly üns we gözegçilik astynda saklanmaly ugurlaryň birine öwrülýär.

Umuman alanda, eýran taryhyň soňky bir asyryny hasaba almanymyzda, türk taryhyndan başga zat däl.

Häzir gürrüňi ediljek türkmenler Eýrandaky türkler bilen bulaşdyrylyp, umumy akymda ýitirilýär. Galyberse-de, olar barada bilyän zatlarymyz juda ujypsyz. Eýsem-de bolsa, eýran taryhyň ýakyndan okanlar Eýran türklerini we sebitdäki türkmenleri aýry-aýry öwrenmegiň gerekdigini gowy bilyärler.

• **Türkmensähra meselesi we türkmenler**

Eýranda Günorta Azerbaýjan türklerinden soňky iň uly ilatly türki halklaryň biden Türkmensähra türkmenleridir.

Eýranyň propogandaçy syýasaty we onuň türkler meselesindäki diýdimzorlugy zerarly eýran türkmenleriniň ilaty anyk belli bolmasa-da, munuň iki miliona golaýdygy çaklanýar.

Türkmensähra türkleri

Eýran türkmenlerini Günorta Azerbaýjan türklerinden tapawutlandyrýan iki esasy aýratynlyk bar. Bularyň birinjisi – ulanýan dili anadoly türkçesine iň ýakyn türki dilleriň biri. Diňe şundanam olaryň beýleki türkler bilen deňeşdirende Eýrandaky Türkmensähra türkmenleriniň biziň birinji derejeli garyndaşlarymyzydygyny bilse bolýar. Beýleki esasy aýratynlyklary bolsa, biziň bilen bir – mezhepleriniň sünni,

yktykatlarynyň hanapy bolmagydr.

Medeni we ynanç taýdan Konýa ýa-da Kütahýa türkünden tapawutlandyrmagyň mümkün bolmaýsy ýaly, Türkmensähra türkleri barada jikme-jik maglumatlary edinmek beýlede dursun, gynansak-da, olaryň ýasaýan ýerlerini kartada görkezibem bilmejek derejede sowadymyz ýok.

Beýik türkmen şahyry Magtymguly Pyragynyň dürdäne beýtlerindäki Göroglynyň obrazynyň Anadoly bilen ýakynlygy şu setirlerde ýuze çykýar:

*Al-ýaşyl bütrenip çykar perisi,
Kükeýip bark urar anbaryň ysy,
Beg, töre, aksakal, ýurduň eýesi,
Küren tutar güzel ili türkmeniň.*

Ol merdiň ogludyr, mertdir pederi,
Görogly gardaşy, serhoşdyr seri,
Dagda, düzde kowsa saýyatlar diri
Ala bilmez ýolbars ogly türkmeniň.

Köňüller, ýurekler bir bolup başlar,
Tartsa ýygyn, erär topraklar, daşlar,
Bir suprada taýýar kylynsa aşlar,
Göteriler ol ykbaly türkmeniň.

Köňül howalanar ata çykanda,
Daglar lagla döner gyýa bakanda,
Bal getirer, joşup derýa akanda,
Bent tutdurmaz, gelse sili türkmeniň.

Gapyl galmaž, döwüş günü har olmaž,
Gargyşa, nazara giriftar olmaž,
Bilbilden aýrylyp, solup, saralmaz,
Daýym anbar saçar güli türkmeniň.

Tireler gardaşdyr, urug ýarydyr,
Ykballar ters gelmez hakyň nurudyr,
Mertler ata çyksa, söweş sarydyr,
Ýow üstüne ýörär ýoly türkmeniň.

Eýran türkmenleri

- **Eýran türkmenleriniň garaşsyzlyk ugrundaky görevi**

Bu ýerde ýasaýan türkmenleriň arasyňy Türkmenistandaky garyndaşlaryndan ilkinji bolup bölén ruslar boldy.

1881-nji ýyla çenli ownuk han-beglikler görnüşinde hiç kime boýun egmän azat durmuşda ýaşan türkmenler uruşda rus basybalyjylaryndan ýeñlenden soň Ahalteke şertnamasy esasynda iki döwletiň arasynda bölündi.

Olaryň ýasaýan sebitine Türkmensähra adyny şa režimi beripdi.

1923-nji ýylда Türkiýeniň goldawy bilen azat-edijilik hereketini başlap gozgalaň turzan türkmenler Eýranda garaşsyzlygyny yqlan etdi. Meyletin ýagdaýda köp sanly anadolyly türk ofisi türkmensähraly gardaşlaryna harby tälim bermek üçin ýola rowana boldy.

Elbetde, ýaňy uruştan çykan Anadolynyň Türkmensähradaly garyndaşlaryna beren ýardamy ýeterlik bolmansom, Eýran we SSSR ikisi iki ýerden türkmenleriň üstüne hüjüm etdi. Garaşsyzlygyny yqlan edenine ýaňy bir ýyl bolan ýaş Türkmen

respublikasy iki döwletiň deň bolmadyk hüjümlerine garşy durup bilmedi.

Eýran türkmenleri

Eýran döwleti türkmenleriň garaşszlygyny almak ugrunda eden synanyşygyndan soñ sebitdäki güýjünü artdyrdy.

Pars dilinde bilim berýän mekdepleri hökmäny etdi we türkleriň garaşszlygynyň nyşany bolan çarwa durmuşy gadagan edip, taýpalary mejbury oturumly durmuşa geçirtdi.

Liderleri öldürilen we ýasaýyş-durmuş formasy üýtgedilen türkmenler Türkiýedenem gerekli goldawy alyp bilmänsöñ, eýran režiminiň öñünde kem-kemden umumylaşyp, ýuwaşamaga başlady.

Eýran döwleti Muhammet Ryzanyň döwrüne gelende türkmenlere garşy despotik metodlardan el çekip, sebitdäki türkmenleri öz razylygy bilen döwlete ýakynlaşdırma ýoluny saýlap aldy.

Şu manyda düýpli özbaşdaklygy gazanan Türkmensähra türkmenleri tizara sowatlylaşma prosesine girmek bilen birlikde eýran konstitusiýasynyň öz ene diliňde bilim almaga berýän rugsady sebitdäki etniki toparlaryň döwlete garşy gitmeklerini doly

diýen ýaly aradan aýrypdy.

Şeýle-de, eýranlylar ellinji ýyllarda ýurtta ýasaýan türklere we kürtlere öz dillerinde metbugat organlaryny we neşir işlerini açmaga rugsat bermegi ýurtdaky beýleki etniki azlyklarda bolşy ýaly türkmenleri-de düýpli syýasy reaksiýany döretme babatynda durnuklylaşyypdy.

Başgaça aýdanda, Eýran düzümindäki etniki toparlary ilkibaşa gara güýç ulanyp golastynda saklasa-da, soñabaka örän demokratik ýollar arkaly etniki azlyklary döwlet saýawanyň astynda saklamagy başarıypdy.

Türkiýede «TRT Kürdi» telekanalynyň 2009-njy ýylda gurlandygyny pikir etsek, Eýran bu ädimleri baryp-ha elli ýyl mundan owal ädip, diýseň strategiki manýowrlary edipdi.

Eýran türkmenleri

- **Türkmenler president bolup bilmeyär**

Ýokarda-da gürrüňi edilen demokratiki hak-hukuklara uly çaprazlyk döredýän bir ýagdaý bolsa türkmenleriň öňünde goýlan syýasy çäklendirmelerdir.

Türkmenler hernače häkim, ministr, halk deputaty ýaly wezipelere ýetip bilyänem bolsa, mezhepleriniň sünni bolandygy sebäpli edil eýran kürtleri ýaly prezident wezipesine gelmegi kanuny taýdan gadagan.

Bu çäklendirmä Günorta Azerbaýjan türkleri dahylsyz, çünki bu madda millete görä däl. Mezhep çäklendirmeleri zerarly sünnilere Eýranda prezident bolmak gadagan. Şonuň üçin türkmenleriň Kümmethowuzdan mejlise halk deputaty ugratmakdan başga gazanyp bilen syýasy ýeňsi ýok. Olaryň azeri türkleri bilen mezhepleri aýry bolsa-da, kowumdaş bolansoň biribirlerine ýakyn duranyny kem görenoklar. Şonuň üçin wagtal-wagtal azerilerden halk deputatlygyna ýa-da başga ýolbaşçy wezipä hödürlense, türkmenlerden goldaw tapýar.

Ýerli saýlawlarda-da Bendertürkmen we Kümmethowuz ýaly şäherlerde köplenç türkmensähraly türkmenleriň kandidatlary üstün çykýar.

Syýasy taýdan bölünüsikçi hereketleri bolmasa-da, türkmenleriň has beter reformator syýasatçylara we partiýalara goldaw bermegi başgaça aýdanda, oppozision häsiýetini dowam etdirmegi olaryň häzirem öz milli aýratynlyklaryny ýitirmän saklaýandyklarynyň iň uly alamaty bolup gözümize ilýär.

Eýran döwletiniňem ýurtda kürtler bilen birlikde uly ünsde saklaýan jemgyýetleriniň biri Türkmensähra türkmenleridir.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Duşenbe, 25.11.2024 ý. Edebi makalalar